

Barbara Grabowska
ORCID: 0000-0003-2558-0294
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Paweł Czajka
ORCID: 0009-0002-8023-9603
Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

Religijność skazanych kobiet — dynamika zjawiska. Na podstawie badań przeprowadzonych wśród kobiet osadzonych w Oddziale Zewnętrznym w Lublińcu

Religiosity Among Incarcerated Women: A Study
Based on Research Conducted Among Women
Incarcerated in the External Ward in Lubliniec

ABSTRACT

This article presents and analyzes the findings of panel research conducted in April 2023 among a group of 77 women serving prison sentences in the External Ward in Lubliniec, part of the Herby Prison. These results are compared with an earlier study conducted in June 2012 in the same group of women at the then Lubliniec Prison. The aim of the study was to identify changes that occurred in the

KEYWORDS

religiosity, prisoners,
women, prison, panel
research

SŁOWA KLUCZOWE

religijność, więźniowie,
kobiety, więzienie,
badania panelowe

SPI Vol. 27, 2024/3
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2024.3.006
Nadesłano: 18.06.2024
Zaakceptowano: 18.07.2024

Case Reports

Raporty z badań

religiosity of incarcerated women, in terms of their knowledge of religious doctrines, emotional connection to religion, frequency of religious practices, the relationship between moral life and religion, and their sense of connection to the Church.

The findings suggest that the inmates generally exhibit an average level of religiosity—most frequently reporting a moderate self-assessment of emotional connection to religion, religious practices, the link between moral life and religion, and their relationship with the Church. However, there is also a noticeable shift toward more extreme positions, with an increase in self-reported levels at the very strong, strong, weak, and very weak ends of the spectrum. These results may indicate a possible “de-churchification of religiosity,” which is likely related to significant societal changes taking place in Poland.

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono i omówiono wyniki badań panelowych przeprowadzonych w kwietniu 2023 roku w grupie 77 kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w Oddziale Zewnętrznym w Lublińcu Zakładu Karnego w Herbach. Wyniki tych badań porównano z wcześniejszymi badaniami zrealizowanymi w czerwcu 2012 roku w takiej samej liczbie grupie kobiet w ówczesnym Zakładzie Karnym w Lublińcu. Celem badań było poznanie zmian, jakie zaszły w religijności osadzonych kobiet w zakresie: znajomości prawd religijnych, odczuwania związku emocjonalnego z religią, poziomu praktyk religijnych, powiązania życia moralnego z religią i odczuwania związku z Kościołem.

Uzyskane wyniki uprawniają do stwierdzenia, że wśród osadzonych dominuje przeciętny poziom religijności (najczęściej deklarowany poziom średni samooceny odczuwania związku emocjonalnego z religią, poziomu praktyk religijnych, powiązania życia moralnego z religią i odczuwania związku z Kościołem), ale równocześnie uwidoczniła się zmiana w kierunku postaw bardziej radykalnych (wzmocnienie lub osłabienie religijności) poprzez zwiększenie deklaracji samoocen omawianych aspektów na poziomach bardzo silnym, silnym, słabym i bardzo słabym. Wyniki te wskazują na możliwe „odkościelnienie religijności”, co jest zapewne związane z istotnymi przemianami zachodzącymi w polskim społeczeństwie.

Wprowadzenie

Problematyka religijności jest niezwykle istotna, bowiem religijność stanowi jeden z elementów składowych ludzkiej tożsamości (Grabowska 2023: 85–86). Zmiany społeczne, ekonomiczne i kulturowe zachodzące w Polsce nie pozostają bez wpływu na religijność Polaków. Socjologowie wskazują na dwa istotne procesy dokonujące się w społeczeństwie w odniesieniu do religijności: sekularyzację i desekularyzację (Kućko 2019: 212). Zdaniem Janusza Mariańskiego obserwowane zmiany w społeczeństwie powodują „nie tylko osłabienie tradycyjnych religii i Kościołów, ale i rozwój nowych form duchowości, mogących przyjmować różnorodne kształty” (Mariański 2016: 3).

Definiowanie religijności jest zależne od obranej perspektywy. W ujęciu teologicznym religijność będzie rozumiana jako moralna cnota, związana z kultem wewnętrznym i zewnętrznym, a w ujęciach socjologicznym i psychologicznym jako postawa przyjmowana w stosunku do prawa i tradycji konkretnej religii – przyjętych, zaakceptowanych i wprowadzonych w życie (<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/religijnosc>). Jak stwierdza Mariański: „socjolog nie zajmuje się religijnością w ogóle, lecz tą, która wykazuje powiązania z życiem społecznym, która jest uwikłana w określony kontekst społeczno-kulturowy” (Mariański 2016: 3). Dariusz Krok omawiając religijność w znaczeniu psychologicznym zauważa, że dotyczy ona „wewnętrznych procesów psychicznych związanych z przeżywaniem określonej relacji do Boga, traktowanego jako rzeczywistość istniejąca poza światem widzialnym” (Krok 2009: 127).

Kwestie związane z absolutem, transcendencją, eschatologią, sensem istnienia towarzyszą ludzkości od zarania dziejów, stąd tematyka religijności pozostawała w zainteresowaniu przedstawicieli najważniejszych nurtów psychologicznych.

Zdaniem Zygmunta Freuda religijność jest ściśle powiązana ze wzorem ojca, którego wyidealizowany obraz jest przenoszony na Boga (Wulff 1999: 245). Myślenie człowieka o Bogu jest wyłącznie postulatywne i niepozbawione ułudy, stąd religia jest dla człowieka zagrożeniem, ponieważ w istocie hamuje rozwój jego osobowości, a wręcz infantyлізуje go (Tokarski 2006: 154). Sama koncepcja Boga jest dla Freuda postulatywnym złudzeniem. Freud dostrzegał mimo

to korzystne aspekty religijności związane z: redukowaniem lęku, kształtowaniem ładu moralnego i społecznego czy wzmacnianiem poczucia bezpieczeństwa (Jaworski 1989: 35). Podejście freudowskie, zdaniem Jerzego Strojnowskiego, może się przyczynić do oczyszczenia religijności z elementów ją zniekształcających i zaburzających, powiązanych z idolatrią i swego rodzaju impertynencjami pobudkami jednostki, a także społeczeństwa (Strojnowski 1983: 80–101).

Carl Gustav Jung miał od Freuda zdanie odmienne w kwestii religijności. Według niego religia może się stać dla człowieka źródłem siły i pewności siebie (Wulff 1999: 372). W ocenie Junga religia stanowi szczytową implikację rozwoju kultury (Jaworski 1989: 36). Podchodził on do niej w sposób praktyczny, wskazując na wymiar terapeutyczny oraz pełnienie funkcji pomocowej w kwestiach egzystencjalnych dotyczących odnalezienia sensu życia czy przygotowania się do śmierci. Człowiek i jego dusza mają zakorzenioną funkcję religijną (Tokarski 2006: 154). Jung wręcz stwierdza: „dusza jest *naturaliter religiosa*” (Jung 1970: 224).

Na możliwe dwie formy przeżywania religijności (autorytatywną i humanistyczną) wskazał Erich Fromm. W religijności autorytatywnej człowiek ogranicza się do posłuszeństwa i kultu, poddając się sile wyższej, ulegając ślepo temu, co nadrzędne i narzucone, pozbawiając się miłości i myślenia. Natomiast religijność humanistyczna koncentruje się na człowieku i pozwala mu na samopoznanie i samorozwój (Tokarski 2006: 155). Ujęcie to oparto na terapeutycznym wymiarze postrzegania religijności (Jaworski 1989: 38). Zdaniem Fromma każdy człowiek ma w sobie potrzebę religijną, choć niekoniecznie musi ona być związana z wiarą w Boga/absolut i z jego kultem. Może wiązać się również z czcią ukierunkowaną na inne osoby, idee lub sprawy (Fromm 1966: 137).

Twórca logoterapii Viktor Frankl podkreślał terapeutyczny wymiar religijności, lecz nie ograniczał jej wyłącznie do tej sfery. Jego zdaniem religia wywiera pozytywny wpływ na integrację osobowości, a także na odnalezienie przez człowieka sensu egzystencji (Tokarski 2006: 155). Zdaniem Frankla w każdym człowieku tkwi nieuświadomiona religijność (Makselon 1998: 48). Człowiek jest z natury istotą religijną i nie można o nim mówić pomijając transcendencję, gdyż takie rozumowanie jest *a priori* skazane na niepowodzenie (García-Alandete 2024). Natomiast zdaniem Williama

Jamesa religijność nie ma podłoża psychicznego, ale stanowi kontynuację zjawisk psychicznych (Tokarski 2006: 155). Wiara i sposoby jej wyrażania wyrastają z uczuć (Wulff 1999: 372). Do religii James podchodził w pragmatyczny sposób, poszukując korzyści, jakie daje ona człowiekowi. Jedną z nich jest oswobodzenie ze struktur zła. Uwagę zwracał na przeżycia religijne, traktując je w sposób obiektywny, wykraczający i ukierunkowany na sferę przewyższającą człowieka, a nie jako efekt subiektywnych stanów wewnętrznych będących wytworem jaźni (Hintz 2010: 335–336).

Gordon Allport dokonał podziału religijności na dwa rodzaje. Pierwszym jest religijność zewnętrzna, którą określa się jako instrumentalną, ukierunkowaną wyłącznie na osiągnięcie określonych korzyści – społecznych lub osobistych celów (Jaume, Simkin, Etchezahar 2013: 72) i nieodnoszącą się do życia człowieka. Jest ona charakterystyczna dla osób niedojrzałych o niskim poziomie poczucia bezpieczeństwa w sferze uczuć. Religijność tego rodzaju stanowi formę mechanizmu obronnego przed pojawiającymi się problemami i służy jednostce do osiągnięcia celów własnych. Stosunek osoby do prawd religijnych będzie spójny wyłącznie w sposób selektywny (Donahue 1985: 418–423). Z kolei wewnętrzna religijność jest ściśle związana z motywacją człowieka i ma bezpośredni wpływ na jego życie, stając się celem samym w sobie (Jaume, Simkin, Etchezahar 2013: 72). To religijność dojrzała, która pomaga w zrozumieniu świata i staje się motywem przewodnim życia. W relacjach społecznych ukierunkowuje na takie wartości, jak: braterstwo, dobroduszość i miłość, a także potrzebę budowania i uczestniczenia we wspólnocie (Kasik 1998: 172).

Religijność jest ściśle związana z *sacrum*, co w ujęciu chrześcijańskim będzie wskazywało na Boga. Zdaniem Romualda Jaworskiego pojęcie Boga ukształtowane w człowieku jako skutek procesu socjalizacji i przekonstrowane w rezultacie poznania empirycznego znajduje odzwierciedlenie w postawach i przekonaniach (Jaworski 1989: 58). Konstatuje on, że relacja człowieka z *sacrum* może się realizować w dwóch rodzajach religijności: personalnej i apersonalnej (Jaworski 1989: 50).

Religijność personalna charakteryzuje się aktywnością własną człowieka i staje się motywem przewodnim jego poczynań i postaw. Osoba o takim typie religijności posiada zdolność jej zewnętrznego

manifestowania i z większą umiejętnością przyswaja prawdy religijne. Odznacza się ponadto wyższym poziomem tolerancji religijnej i otwartością na to, co nowe. Religijność personalna jest integralnie związana z systemem wartości wyznawanym przez jednostkę, podobnie jak internalizowane są związane z religią normy i obyczaje. Człowiek otwiera się na nie i dąży do ich realizacji w swoim życiu w sposób wolny i świadomy, co wpływa również na odczuwanie niższego poziomu lęku oraz wyższego poziomu poczucia wartości własnej. Integruje także świat wartości człowieka, stając się filozofią życia ukierunkowanego na cel i wypełnionego sensem. Teocentryzm prowadzi do allocentryzmu, gdyż Bóg staje się dla człowieka punktem odniesienia dla jego czynów i postaw, rodząc tym samym postawę altruistyczną. Religijność personalna wiąże się ze stabilnością w sferze religijnego światopoglądu, ulokowanego w sferach uczuciowej i motywacyjnej, a także w sposobie przeżywania trudności egzystencjalnych i traumatycznych. Relacja człowieka do Boga jest osobowa, to znaczy, że Bóg stanowi odrębny podmiot w relacji z człowiekiem, stając się adresatem jego religijnych postaw i zachowań (Jaworski 1989: 50–58).

Religijność apersonalna charakteryzuje się brakiem inicjatywy w realizacji wymiaru religijnego i pozbawieniem motywacji dotyczącej relacji pomiędzy rzekomą religijnością a postawą prezentowaną przez człowieka. Jest ona odtwórcza i pozbawiona konstatacji. Osoby o apersonalnej religijności cechują się sztywnością w myśleniu i postrzeganiu świata oraz drugiego człowieka, niejednokrotnie charakteryzują się uprzedzeniami w sferze związanej z kwestiami wyznania oraz fanatyzmem. Religia w takim przypadku nie jest zinternalizowana z systemem wartości i postawą człowieka. W kwestii praktyk religijnych osoby o apersonalnej religijności będą się ograniczać wyłącznie do powierzchowności i odczuwanego przymusu zewnętrznego, jak chociażby presji ze strony środowiska. Odznaczają się ponadto możliwym wyższym poziomem odczuwanego lęku dotyczącego sfery religijnej. Podłoże do niższej oceny jakości swojej religijności określają w tym wypadku wszelkie możliwe czynniki zewnętrzne. Apersonalna religijność jest powiązana z odczuwaniem egzystencjalnej pustki i możliwym wyzuciem celu i sensu w życiu. Osoba Boga jest bardzo mocno antropomorfizowana za pomocą mechanizmów projekcji. Religijność tego rodzaju bazuje na egoizmie

i wzmacnia tego typu postawy, jest labilna i skłonna do kryzysów. Bóg osoby o apersonalnej religijności jest wyłącznie środkiem służącym do osiągania określonych wartości i potrzeb własnych (Jaworski 1989: 50–58).

Religijność zajmuje istotne miejsce w życiu osób pozbawionych wolności. Bernhard Grom podkreśla znaczenie wiary i religii w przeżywaniu doświadczeń trudnych (Grom 2009: 107–109). Może się ona stać jedną ze strategii radzenia sobie w sytuacji, jaką jest pobyt w izolacji penitencjarnej. Ponadto, zdaniem Janusza Mastalskiego, religia pozytywnie wpływa na proces resocjalizacji człowieka, ukierunkowując go na nową optykę – nadając życiu sens. Jak stwierdza Mastalski, wiara i praktyki religijne mogą pomagać w wydobywaniu pokładów dobra tkwiących w człowieku, odbudowie poczucia szacunku do samego siebie, przebaczenia sobie i innym ludziom, odnalezieniu motywacji do zmiany, określeniu celu i priorytetów życia, podnoszeniu jakości życia (Mastalski 2021: 146). Powyższe potwierdza Jan Dezyderiusz Pol, pisząc o celu „religijnej resocjalizacji”, dającej możliwość osobie skazanej przemiany opartej na sferze duchowej. Religijność ma mieć tu znaczenie szczególne, umożliwiając uwolnienie się od poczucia winy i podjęcie odpowiedzialności więźnia za samego siebie i swoje dalsze działania (Pol 2013).

W latach 2000–2013 w Stanach Zjednoczonych przeprowadzono szereg badań dotyczących wpływu religii na funkcjonowanie skazanych po opuszczeniu więzienia, ale także w trakcie odbywania kary w jednostkach penitencjarnych. W rezultacie wykazano, że osadzeni religijni popełniają mniej dyscyplinarnych przekroczeń i są mniej skłonni do popełniania poważnych przestępstw aniżeli więźniowie niereligijni. Religijność ma mieć również pozytywny wpływ na zmniejszenie przemocy w populacji więźniów (Meade 2023: 2).

Założenia metodologiczne badań

Celem przeprowadzonych badań było poznanie zmian, jakie zaszły w religijności osadzonych kobiet w zakresie: znajomości prawd religijnych, odczuwania związku emocjonalnego z religią, poziomu praktyk religijnych, powiązania życia moralnego z religią

i odczuwania związku z Kościołem. Badania panelowe¹ pozwalają uchwycić dynamikę zmian zachodzących w religijności. Badania przeprowadzone przy zastosowaniu tej metody umożliwiają nie tylko przedstawienie wewnętrznej dynamiki zmiany, ale także uchwycenie pewnych mechanizmów ją wyznaczających. Powtórzenie badań wśród osadzonych, chociaż wśród innych kobiet niż jedenaście lat wcześniej, pozwoliło uchwycić dynamikę względną religijności. W istocie bowiem zmiany dotyczyły nie tych samych grup badanych, lecz kobiet skazanych i przebywających w izolacji, o różnych jednak doświadczeniach społecznych, odmiennych często warunkach życia.

Podjęte wcześniej rozważania teoretyczne pozwalają postawić hipotezę, że sytuacja izolacji wzmacnia i aktywizuje religijność osób badanych. Zatem zmiany, które zaszły w postawach religijnych w społeczeństwie, mogą być również dostrzegalne w sytuacji pozbawienia wolności.

Badania przeprowadzono kwestionariuszem ankiety Skala Oceny Religijności (SOR) Jaworskiego, służącym do opisu religijności w grupach i umożliwiającym uzyskanie odpowiedzi na pytania odnoszące się do pięciowymiarowego obrazu religijności osób z personalną i apersonalną religijnością. Składa się on z pięciu pytań. Trzy pierwsze odnoszą się do samooceny postawy religijnej osoby badanej w ramach komponentów: poznawczego (znajomość prawd religijnych), emocjonalnego (związek emocjonalny z religią) i behawioralnego (poziom praktyk religijnych). Kolejne pytanie odnosi się do poziomu związku życia moralnego z wyznawaną przez respondentów wiarą. Ostatnie pytanie dotyczy się związku osoby badanej z Kościołem, będącym grupą odniesienia dla reprezentanta określonego wyznania lub religii (Jaworski 1989: 109).

Pierwsze badania za pomocą SOR zostały zrealizowane w czerwcu 2012 roku w grupie 77 kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w (ówczesnym) Zakładzie Karnym w Lublińcu². Badania

1 Badanie panelowe zakłada przeprowadzenie przynajmniej dwukrotnie w pewnym odstępie czasu pomiaru pewnej liczby osób ze względu na tę samą cechę. Szerzej o metodzie panelu piszą autorzy artykułów zawartych w pracy Hajduk (1993). Patrz też: Lewowicki (1987; 2002).

2 Uzyskane w 2012 roku wyniki dotyczące religijności, a także nieprezentowane w niniejszym opracowaniu związane z obrazem Boga i wartościami zostały wykorzystane w pracy magisterskiej Pawła Czajki, zatytułowanej

panelowe przeprowadzono w takiej samej liczbie respondentek w kwietniu 2023 roku w tej samej jednostce, która po zmianach administracyjnych stała się Oddziałem Zewnętrznym w Lublińcu Zakładu Karnego w Herbach.

Religijność skazanych kobiet

W badaniach zdecydowana większość respondentek oceniała swoją znajomość prawd religijnych na poziomie dobrym (2012 – 58,4%; 2023 – 54,5% – odnotowano spadek liczby deklaracji). Wzrosła liczba osób deklarujących znajomość prawd religijnych na poziomie bardzo dobrym (z 11,7% do 13%) i słabym (z 23,4% do 29,9%). Zmalała liczba respondentek w swojej ocenie nieznających wyżej wymienionych prawd (z 5,2% do 2,6%). W ponowionych badaniach wszystkie respondentki udzieliły odpowiedzi.

Tabela 1. Samoocena znajomości prawd religijnych

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo dobra	9	11,7	10	13
dobra	45	58,4	42	54,5
słaba	18	23,4	23	29,9
żadna	4	5,2	2	2,6
nie udzielono odpowiedzi	1	1,3	0	0

Źródło: opracowanie własne.

W samoocenie poziomu związku emocjonalnego z religią w środowisku skazanych kobiet dominuje poziom średni (2012 – 51,9%; 2023 – 38,9% – odnotowano spadek liczby deklaracji). W ponowionych badaniach odnotowano jednak wzrost liczby osób określających swój poziom odczuwania związku emocjonalnego z religią jako bardzo silny (z 7,8% do 14,3%) i bardzo słaby (z 3,9% do 5,2%) oraz

Religijność i świat wartości osadzonych kobiet. Na podstawie badań w Zakładzie Karnym w Lublińcu, przygotowywanej w Katedrze Psychologii Religii Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie pod opieką naukową ks. prof. dra hab. Józefa Makselona.

osób, dla których związek ten nie występuje (z 6,5% do 13%). Zmalała liczba osób wskazujących poziom słaby (z 13% do 11,7%).

Tabela 2. Samoocena odczuwania związku emocjonalnego z religią

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo silny	6	7,8	11	14,3
silny	13	16,9	13	16,9
średni	40	51,9	30	38,9
słaby	10	13	9	11,7
bardzo słaby	3	3,9	4	5,2
nie występuje	5	6,5	10	13

Źródło: opracowanie własne.

W kwestii samooceny poziomu praktyk religijnych najwięcej osób zadeklarowało poziom średni (2012 – 58,4%; 2023 – 40,3% – odnotowano spadek w liczbie deklaracji). Zmianę odnotowano w liczbie osób deklarujących poziom bardzo silny (z 1,3% do 10,4%). Wzrosła liczba osób oceniających poziom swoich praktyk religijnych jako silny (z 9,1% do 13%), słaby (z 11,7% do 15,5%) i bardzo słaby (z 6,5% do 10,4%). Spadła liczba osób niepraktykujących (z 13% do 10,4%).

Tabela 3. Samoocena poziomu praktyk religijnych

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo silny	1	1,3	8	10,4
silny	7	9,1	10	13
średni	45	58,4	31	40,3
słaby	9	11,7	12	15,5
bardzo słaby	5	6,5	8	10,4
nie występuje	10	13	8	10,4

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej osób zadeklarowało poziom samooceny powiązania życia moralnego z religią jako średni (2012 – 57,1%; 2023 – 43% – odnotowano spadek w liczbie deklaracji). Konsekwencją jest wzrost

liczby osób deklarujących samoocenę powiązania życia moralnego z religią jako bardzo silną (z 3,9% do 13%), silną (z 13% do 20,7%) i słabą (z 10,4% do 12%). Odnotowano różnice w liczbie osób, dla których życie moralne nie jest powiązane z religią (z 10,4% do 6,5%). W 2023 roku wszystkie respondentki udzieliły odpowiedzi na postawione pytanie.

Tabela 4. Samoocena powiązania życia moralnego z religią

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo silny	3	3,9	10	13
silny	10	13	16	20,7
średni	44	57,1	33	43
słaby	8	10,4	12	15,5
bardzo słaby	2	2,6	1	1,3
nie ma związku	8	10,4	5	6,5
nie udzielono odpowiedzi	2	2,6	0	0

Źródło: opracowanie własne.

Wśród kobiet oceniających swój poziom odczuwania związku z Kościołem najwyższy wynik uzyskano na poziomie średnim, odnotowując jednak spadek w tej materii (z 41,5% do 27,3%). Wyniki badań wskazują na wzrost samooceny na poziomie słabym (z 19,5% do 31,1%), bardzo silnym (z 5,2% do 6,5%), silnym (z 13% do 14,3%) oraz wśród osób, dla których związek ten nie występuje (z 9,1% do 13%), a także odmawiających odpowiedzi na postawione pytanie (z 5,2% do 6,5%). Wyniki badań wskazują, że zmiany wskazujące na spadek poziomu odczuwania związku z Kościołem są wyraźne.

Tabela 5. Samoocena odczuwania związku z Kościołem

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo silny	4	5,2	5	6,5
silny	10	13	11	14,3
średni	32	41,5	21	27,3
słaby	15	19,5	24	31,1

kategorie	badania 2012		badania 2023	
	N (77)	%	N (77)	%
bardzo słaby	5	6,5	1	1,3
nie ma związku	7	9,1	10	13
nie udzielono odpowiedzi	4	5,2	5	6,5

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Analiza wyników badań wskazuje na zmiany w religijności skazanych kobiet na przełomie jedenastu lat. Przede wszystkim należy zauważyć, że mimo nadal dominującego przeciętnego poziomu religijności (najczęściej deklarowany poziom średni samooceny odczuwania związku emocjonalnego z religią, poziomu praktyk religijnych, powiązania życia moralnego z religią i odczuwania związku z Kościołem) uwidacznia się zmiana w kierunku postaw bardziej radykalnych (wzmocnienie lub osłabienie religijności) poprzez zwiększenie deklaracji samoocen omawianych aspektów na poziomach bardzo silnym, silnym, słabym i bardzo słabym. Przeprowadzone badania odnosiły się do aktualnej samooceny religijności kobiet, czyli w trakcie odbywania kary w zakładzie karnym, stąd trudno stwierdzić, czy pobyt w izolacji penitencjarnej wpłynął na ich religijność pozytywnie albo stwierdzając inaczej: czy religijność stała się jednym ze sposobów radzenia sobie w trudnej sytuacji? Ocena powyższego może stanowić przedmiot kolejnych, odrębnych badań.

Analiza wyników badań pozwala potwierdzić hipotezę o wzmocnieniu i aktywizacji religijności osób znajdujących się w izolacji penitencjarnej, jednak przy równoczesnym osłabieniu jej instytucjonalizacji. Podobne wnioski dotyczące religijności przedstawiła Barbara Grabowska, omawiając wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów z Polski, Czech i Słowacji: „dostrzegamy indywidualizację religijności przejawiającą się w odejściu od przynależności religijnej, a także w «przynależności bez wiary». Studenci deklarują wiarę w Boga, nie zawsze przy tym podają swoje wyznanie i zarazem podkreślają ważność religii w ich życiu” (Grabowska 2023: 94–95).

Uzyskane wyniki wskazują na możliwe „odkościelnienie religijności”, co jest zapewne związane z istotnymi przemianami zachodzącymi

w polskim społeczeństwie, o czym wspomina Mariański (2015: 37). Zwraca on jednak uwagę, że w ocenie zjawiska nie można „wykluczać procesów pogłębienia religijności i większego autentyzmu religijnego u tych, którzy pozostaną religijni oraz kształtowania się w społeczeństwie polskim różnych form nowej duchowości i religijności, częściowo także konkurencyjnej wobec tradycyjnej religijności” (Mariański 2015: 42–43).

Obecne trendy w społeczeństwie polskim ukazują zarówno spadek religijności, jak i jej umacnianie się w ramach mniej licznych grup, charakteryzujących się jednak wyższym poziomem religijnego zaangażowania, których to członkowie prezentują spójny z wyznawaną religią system praktyk, przekonań i wartości (Kućko 2019: 211). Powyższe może mieć miejsce również w populacji więźniów, co wymaga jednak dalszych pogłębionych badań.

Bibliografia

- Grom B. (2009). *Psychologia religii*, przeł. H. Machoń, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hajduk E. (red.) (1993). *Metoda panelu. Różne aplikacje*, Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. T. Kotarbińskiego.
- Hintz M. (2010). *Wiara religijna jako sapientia pragmatica, czyli Williama Jamesa analiza religii*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria”, nr 4, s. 329–338.
- Jaworski R. (1989). *Psychologiczne korelaty religijności personalnej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Kasik M. (1998). *Religijność a osobowość: typy postaw religijnych a obraz siebie*, „Studia Włocławskie”, nr 1, s. 169–178.
- Krok D. (2009). *Religijność a duchowość – różnice i podobieństwa z perspektywy psychologii religii*, „Polskie Forum Psychologiczne”, nr 1, s. 126–141.
- Kućko W. (2019). *Przemiany religijności młodzieży i dorosłych w Polsce – próba diagnozy na podstawie wybranych badań sondażowych Pew Research Center oraz CBOS*, „Studia Teologiczne”, nr 37, s. 195–213.
- Lewowicki T. (1987). *Aspiracje dzieci i młodzieży*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lewowicki T. (2002). *Aspiracje – szkic o kłopotach metodologicznych i dążeniach młodzieży*, „Przegląd Humanistyczny”, t. 46, nr 4(373), s. 1–9.
- Makselon J. (1988). *Relacje między psychologią a religią*, „Analecta Cracoviensia”, nr 20, s. 41–49.

- Mastalski J. (2021). *Bariery i szanse resocjalizacji więźniów w kontekście ich religijności. Perspektywa pedagogiczna*, [w:] J.D. Pol (red.), *O więzieniu interdyscyplinarnie*, Warszawa: Wydawnictwo Episteme, s. 145–167.
- Strojnowski J. (1983). *Fenomen religii w ujęciu psychoanalitycznym*, [w:] Z. Chlewiński (red.), *Psychologia religii*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, s. 77–122.
- Tokarski S. (2006). *Dojrzałość religijna*, [w:] S. Głaz (red.), *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, Kraków: Wydawnictwo WAM, s. 147–178.
- Wulff D. (1999). *Psychologia religii. Klasyczna i współczesna*, przeł. P. Socha, P. Jabłoński, M. Sacha-Piekło, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Netografia

- Donahue M. (1985). *Intrinsic and Extrinsic Religiousness: the Empirical Research*, „Journal for the Scientific Study of Religion”, t. 24, nr 4, s. 418–423, <https://doi.org/10.2307/1385995>
- García-Alandete J. (2024). *The Place of Religiosity and Spirituality in Frankl's Logotherapy: Distinguishing Salvific and Hygienic Objectives*, „Journal of Religion and Health”, t. 63, s. 6–30, <https://doi.org/10.1007/s10943-023-01760-4>
- Grabowska B. (2023). *Religijność i poczucie tożsamości studentów z Czech, Polski i Słowacji*, „Edukacja Międzykulturowa”, nr 2(21), s. 85–97, DOI: 10.15804/em.2023.02.06
- Jaume L., Simkin H., Etchezahar E. (2013). *Religious as Quest and Its Relationship with Intrinsic and Extrinsic Orientation*, „International Journal of Psychological Research”, t. 6, nr 2, s. 71–78, <https://www.academica.org/hugo.simkin/13.pdf> [dostęp: 12.04.2024].
- Mariański J. (2015). *Katolicyzm polski w procesie przemian*, „Władza Sądzenia”, nr 6, s. 29–45, <https://wladzasadzenia.pl/2015/6/wladza-sadzenia-2015-6.pdf> [dostęp: 12.04.2024].
- Mariański J. (2016). *Religia i religijność w zsekularyzowanych społeczeństwach*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II”, t. 59, nr 4, s. 3–26, <https://czasopisma.kul.pl/index.php/znkul/article/view/11345> [dostęp: 12.04.2024].
- Meade B. (2023). *Predictors of Religiosity among US Prisoners*, „Religions”, t. 14, nr (2)211, s. 1–15, DOI: 10.3390/rel14020211
- Pol J.D. (2013). *Czy religia jest w więzieniu potrzebna?*, <https://jandezyderiuszpol.pl/publication/view/czy-religia-jest-w-wiezieniu-potrzebna/> [dostęp: 12.04.2024].
- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/religijnosc;3966989.html> [dostęp: 12.04.2024].

ADRESY DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Barbara Grabowska, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Sztuki i Nauk o Edukacji
E-mail: barbara.grabowska@us.edu.pl

Por. Paweł Czajka
Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej
Wydział Nauk Stosowanych
E-mail: czajpawel@gmail.com